

Mezinárodní konference

Ve dvou uniformách

**Nuceně mobilizovaní do wehrmachtu
a jejich účast v odboji**

Okolnosti, souvislosti, marginalizace

Kulturní dům v Hlučíně, sobota 18. května 2019

Co má společného Hlučínsko, Těšínsko, Alsasko-Lotrinsko, Lucembursko, Horní Slezsko, Pomoří a Slovinsko? Mužské obyvatelstvo zde bylo za druhé světové války přinuceno sloužit v německé armádě. Unikátní možnost srovnání podobné minulosti těchto regionů nabídne mezinárodní konference v Hlučíně. Vůbec poprvé se v České republice společně sejdou evropští odborníci na toto téma a přednesou výsledky svého dlouholetého bádání.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Muzeum Hlučínska

Program konference

9.30 – 10.00 registrace účastníků

10.00 – 10.30 zahájení konference

úvodní slovo: Pavel Paschek, Zdenko Maršálek,
Metoděj Chrástecský

10.30 – 12.15 PRVNÍ BLOK

*Polní šedí battle-dress. Nucená mobilizace do wehrmachtu:
kolaborace, rezistence, odboj*

Zdenko Maršálek: Zamlčení vojáci: Národní příběh
a marginalizace

Milan Sovilj: Otázka nucené mobilizace v Evropě
za druhé světové války

Sebastian Rosenbaum: Jako Poláci ve wehrmachtu:
Dílčí aspekty jednoho fenoménu

Frédéric Stroh: Odboj francouzských vojáků wehrmachtu
a německá represivní opatření

○ *Diskuse k prvnímu bloku*

12.15 – 13.30 OBĚD

13.30 – 15.45 DRUHÝ BLOK

Česká, slezská a hlučínská perspektiva

Vladimír Pilát: Přijímání důstojníků „sudetoněmeckého
původu“ do německého pozemního vojska

Zdenko Maršálek: Znovu na „naší“ straně: Bývalí příslušníci
wehrmachtu jako vojáci československé exilové armády

14.30 – 14.45 PAUZA

Johana Musálková: Slezská Identita, metodologický nacionalismus a transnacionální obrat

Jiří Neminář: Obyvatelé Hlučínska a jejich služba v československé zahraniční armádě

○ *Diskuse k druhému bloku*

15.45 – 16.00 PAUZA

16.00 – 17.00 **TŘETÍ BLOK**

Odsouzení k zapomnění.

Poválečná situace na příkladu Slovinska

Damijan Guštin: Konec války 1945: Konfrontace bývalých slovinských vojáků wehrmachtu s jejich vlastí

Monika Kokalj Kočevar: Status nuceně mobilizovaných Slovinců po druhé světové válce

17.00 – 17.30 Závěrečná diskuse a zakončení konference

Příspěvky

Mgr. et Mgr. Zdenko Maršálek, Ph.D.

Zamlčení vojáci: Národní příběh a marginalizace

Úvodní příspěvek v krátkosti představí téma projektu a konference.

Národní příběh, ať již v Česku nebo v jiných zemích, pravidelně vyzdvihuje vybrané aspekty historie, zatímco jiné, které se nehodí do uměle utvářeného ideologického obrazu, potlačuje nebo zcela pomíjí. Příběh odboje za druhé světové války má v tomto ohledu celou řadu podobných rysů v mnoha evropských zemích, zvláště co se týče usilovně budovaného mýtu „celonárodního odboje“. Jedním z marginalizovaných témat se stala služba občanů okupovaných území v německém vojsku. Mnozí sice přeběhli ke Spojencům nebo se nechali zajmout a následně vstoupili do vlastních armád, i tito vojáci ale byli po válce z národního příběhu vytěšňováni.

Problematickou se dosud zabývá jen nemnoho odborníků. Konference představuje další krok k srovnání, analýze a vyhodnocení v mezinárodním rámci.

Mgr. Milan Sovilj, Ph.D.

Otázka nucené mobilizace v Evropě za druhé světové války

Druhá světová válka přinesla mnohé jevy, jejichž důsledky se projevovaly ještě řadu let po roce 1945. Týkaly se mj. nucené mobilizace do německé armády, stejně jako v závěru války nové mobilizace tehdy již bývalých německých vojáků či vojaček jiných spolupracujících vojsk, tentokrát do spojeneckých armád. Mobilizace byly pro obě válčící strany nutností, neboť potřebovaly zvýšit stavy mužstva, což by jim v probíhajícím konfliktu nepochybně přineslo převahu. Pro spojeneckou stranu se však zařazování takových vojáků, prakticky válečných zajatců, ukázalo jako problematické, i když z jiných než vojenských důvodů: Pozitivnímu obrazu vítězných spojeneckých jednotek nijak nepřispívalo, že v jejich řadách bojovali také někdejší nepřátelé. Souběžná analýza zkoumání nucené mobilizace v jednotlivých částech Evropy by mohla ukázat, do jaké míry tento fenomén byl důležitý pro německou armádu, ale také v závěru války pro různé armády spojenecké.

Dr. Sebastian Rosenbaum

Jako Poláci ve wehrmachtu: Dílčí aspekty jednoho fenoménu

S pojmem Poláci ve wehrmachtu bývají zpravidla spojovány dvě skupiny osob rozličného právního statutu i rozdílného původu. Předně se jednalo o německé

občany polského původu, kteří ve wehrmachtu sloužili již od roku 1935, ale i později během války. Lze mezi nimi rozlišit dvě hlavní podskupiny: polskou menšinu žijící v Německé říši, a polsky hovořící obyvatelstvo pomezních regionů, tedy osoby bez jasně utvořené národní identity jako byli Hornoslezané, Mazuři nebo Kašubové. Pokud se ale hovoří o „Polácích ve wehrmachtu“, jsou tím především míněni dřívější polští občané, kteří žili na územích připojených v roce 1939 k Německu, tedy ve východní části Horního Slezska, ve Velkopolsku a v Pomoří. Zde je v první řadě nutné zmínit osoby, které spadaly do tzv. třetí kategorie volkslisty. Celkem sloužilo ve wehrmachtu minimálně 350 tisíc příslušníků vyjmenovaných skupin, což znamená, že wehrmacht patřil k armádám, v nichž za války sloužil největší počet Poláků. Po roce 1945 byla historie „Poláků ve wehrmachtu“ téměř kompletně tabuizována a i po změně režimu je stále předmětem politických sporů.

Dr. Frédéric Stroh

Odboj francouzských vojáků wehrmachtu a německá represivní opatření

Příspěvek krátce představí problematiku nucené mobilizace mužských obyvatel Alsaska a Lotrinska, která v letech 1942–1945 vyústila v povolání 130 tisíc Francouzů do německé armády. Budou nastíněny formy, rozsah a motivace nejrůznějších výrazů odporu proti zavedení této branné povinnosti (sebepoškozování, dezerce, ozbrojený boj na straně Spojenců, atd.). Vyplyne pak otázka, které z těchto projevů je možné považovat za „odboj“. Druhá část příspěvku představí formy a rozsah německého postihu a represe vůči těmto projevům. Závěrem budou krátce představeny utváření a proměny kolektivní paměti o tomto druhu „odboje“.

PhDr. Vladimír Pilát, CSc.

Přijímání důstojníků „sudetoněmeckého původu“ do německého pozemního vojska

Vstup do wehrmachtu se na územích připojených k říši netýkal jen „obyčejných“ lidí, mobilizovaných na základě všeobecné branné povinnosti. Zajímavým a téměř neznámým tématem je otázka přijímání důstojníků, kteří sloužili v jiných armádách, a případného uznávání jejich hodností.

Po podepsání mnichovské dohody a odstoupení pohraničních oblastí českých zemí se začaly množit žádosti někdejších důstojníků (zejména záložních, ale v některých případech i aktivních) „sudetoněmeckého“ původu o přijetí do německé armády. Vrchní velení pozemního vojska poměrně rychle zareagovalo a již následující měsíc

po dokončení záboru tzv. Sudet vydalo závazné směrnice, upravující podávání a následné vyřizování žádostí tohoto druhu. Pro přijetí připadali v úvahu zejména záložní důstojníci československé nebo bývalé rakousko-uherské armády; aktivní důstojníci československé armády představovali spíše výjimku. Právě u nich se však – snad právě z důvodu oné výjimečnosti – možno setkat s neobyčejnými osudy a kariérami.

Mgr. et Mgr. Zdenko Maršálek, Ph.D.

Znovu na „naší“ straně: Bývalí příslušníci wehrmachtu jako vojáci československé exilové armády

Mnozí českoslovenští občané, povolání k službě v německé branné moci, upadli do zajetí či přímo přeběhli ke Spojencům. Následně řada z nich vstoupila do československé exilové armády. Přestože existence tohoto fenoménu nebyla po válce zcela zamlčována, cíleně marginalizován byl význam a konkrétní počty takových vojáků. Jak ale prokázal dlouhodobý výzkum založený na statistickém zpracování osobních materiálů, v jednotkách na východní frontě i na Západě představovali bývalí příslušníci wehrmachtu jeden z nejdůležitějších rekrutačních zdrojů. Příspěvek předkládá základní charakteristiku problematiky a také konkrétní čísla, jejichž výše je bezesporu překvapením jak pro širokou veřejnost, tak i pro historiky.

Dr. Johana Musálková

Slezská identita, metodologický nacionalismus a transnacionální obrat

Koncipovat Slezsko ve všech jeho podobách, tudíž jako pospolitost, region, ideu i „představu společenství“, je náročný úkol, který by sám o sobě vyžadoval prostor výrazně přesahující rámec tohoto příspěvku. Slezsko je především pohraničí. Je to místo střetu jazykových skupin, kulturních tradic a nacionálních zájmů, protkané starými i novými hranicemi. Slezsko a (nacionálně nevyhraněná) slezská identita zároveň představuje pro vědce metodologický problém, protože se vzpírá zažitým nacionalistickým předpokladům pospolitosti. Tyto analytické předpoklady, které Andreas Wimmer souhrnně nazval „metodologický nacionalismus“ předpokládají, že národnost je přirozenou a nutnou formou moderní společnosti a nezbytnou analytickou jednotkou.

PhDr. Jiří Neminář

Obyvatelé Hlučínska a jejich služba v československé zahraniční armádě

Po přičlenění Hlučínska k Německé říši získalo zdejší obyvatelstvo říšskoněmecké státní občanství. Pro mužskou populaci z toho vyplývala branná povinnost, která

postihla více než 12 tisíc osob. V průběhu války se v zajetí někteří Hlučíňané hlásili do československé zahraniční armády. Sloužili v jednotkách na Západě, Východě, ale i u partyzánských oddílů. Jejich rozhodnutí zapojit se do odboje bylo ovlivněno různými motivacemi, a tak se v řadách československé armády můžeme setkat s Hlučíňany s pestrou minulostí. Někteří měli za sebou činnost v nacistických složkách, jiní se dobrovolně hlásili k wehrmachtu, nebo naopak toužili jeho řady při nejbližší příležitosti opustit. Po válce se pak ocitli ve složité situaci. Státní moc většinou neakceptovala jejich odbojovou účast a hlučínské autochtonní obyvatelstvo je vesměs vnímalo coby zrádce a dobrodruhy.

Dr. Damijan Guštin

Konec války 1945: Konfrontace bývalých slovinských vojáků wehrmachtu s jejich vlastí

Když německá armáda v dubnu 1945 kapitulovala, nacházelo se v jejich jednotkách ještě asi 30 tisíc Slovinců z území „civilní správy“ (Dolní Štýrsko, Jižní Korutany), kteří byli v letech 1942–1945 německými úřady nuceně mobilizováni. V mase poraženého německého vojska nebyli nápadní a tak sdíleli osud ostatních vojáků. Teprve postupně mohli v zajateckých táborech reklamovat svoji státní příslušnost, stejně jako fakt, že byli do německého vojska odvedeni proti své vůli. Většinou využili první příležitosti, aby se vrátili domů, ať již samostatně nebo organizovaně. Museli se však přizpůsobit novým poměrům, neboť správu převzalo jugoslávské národněosvobozenecké hnutí. Úřady jim zprvu nečinily potíže. Brzy je však zařadily do zvláštní kategorie, poněvadž je bezpečnostní orgány doposud nekonsolidovaného komunistického režimu v zásadě považovaly za kolaboranty, ačkoliv je zároveň vnímaly i jako oběti okupační moci.

Dr. Monika Kokalj Kočevar

Status nuceně mobilizovaných Slovinců po druhé světové válce

V roce 1952 se v regionech Horní Kraňsko a Štýrsko začali organizovat Slovinci, zmrzačení během svojí nucené služby v německé armádě. Požadovali uznání statutu válečných obětí a přiznání invalidních sociálních podpor. Jugoslávský stát si nepřál, aby bývalí rekruti německé armády přijímali podporu z Německa. Podpora pro postižené, kterou německá vláda vyplácela, proto nebyla občanům Jugoslávie přiznána. Podle německých úřadů dostávalo v roce 1973 měsíční finanční podporu asi 1000 Slovinců. Dne 6. listopadu 1995 byl ve Slovinsku přijat zákon o obětech válečného násilí, který pamatoval i na nuceně mobilizované. Právo na doživotní měsíční rentu jim ovšem bylo přiznáno až v roce 2009. Zákon o válečných poškozcích a válečných veteránech nicméně stále vylučuje ty invalidy, kteří byli zmrzačení během služby ve wehrmachtu.

Dr. Damijan GUŠTIN

Ředitel Ústavu pro soudobé dějiny v Lublani, 2000–2006 prezident slovinské Národní komise pro vojenské dějiny, 2000–2017 docent oddělení historie odboje na Fakultě sociálních věd Univerzity v Lublani.

Dr. Monika KOKALJ KOČEVAR

Od roku 1995 kurátorka pro období druhé světové války Muzea soudobých dějin v Lublani. Autorka řady knih a vědeckých studií, tematických výstav a dokumentárních filmů.

Mgr. et Mgr. Zdenko MARŠÁLEK, Ph.D.

Od roku 2006 působí v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Dlouhodobě pracuje i pro Vojenský historický archiv v Praze. Zabývá se především historií vojenství a národnostní problematikou v Československu 1918–1945.

Dr. Johana MUSÁLKOVÁ

V roce 2018 na Oxfordu obhájila doktorskou práci na téma slezské identity. Nyní přednáší sociologii na univerzitě ve Warwicku a připravuje publikaci Dědové ve Wehrmachtu.

PhDr. Jiří NEMINÁŘ

Osudy vojáků z Hlučínska mapuje od roku 2006, podnikl rozhovory se stovkami pamětníků. Působí jako muzejní pedagog v Muzeu Hlučínska.

PhDr. Vladimír PILÁT, CSc.

Do roku 2003 vědecký pracovník Historického ústavu Armády České republiky, od 2004 pracuje pro Vojenský historický archiv v Praze. Je spoluautorem řady monografií, působí také jako překladatel z angličtiny, němčiny a ruštiny.

Dr. Sebastian ROSENBAUM

Odborný pracovník odboru historického výzkumu Ústavu národní paměti, pobočka Katovice. Zabývá se především konfesními, národními, politickými a kulturními dějinami Horního Slezska a výzkumem období komunistické moci.

Mgr. Milan SOVILJ, Ph.D.

Historii vystudoval na univerzitách v Bělehradě a v Praze. Pracuje v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, na Karlově univerzitě a na Univerzitě Hradec Králové. Zabývá se československo-jugoslávskými vztahy.

Dr. Frédéric STROH

Přidružený spolupracovník výzkumného centra historických věd ARCHE na Univerzitě Štrasburk. V roce 2018 na štrasburské univerzitě obhájil dizertační práci. Editor (společně s Peterem Quadfliegem) sborníku „Die Zwangsrekrutierung in den vom Dritten Reich annektierten Gebieten“.